

Bachelor Scriptie

De Identiteit van Jezus Christus: De Proloog van het Johannesevangelie en het Scheppingsverhaal van Genesis 1-2

Eerste begeleider:	dr. Kimberly A. Fowler
Tweede beoordelaar:	dr. Liuwe Westra
Student:	Noah J.C. Lahdo
Deadline eerste versie:	Week 22
Deadline laatste versie:	Week 25
Totaal aantal woorden:	8.000-10.000
Studielast:	10 ECTS

Inhoudsopgave

1. Inleiding.....	2
2. Jezus van Nazareth	4
3. Het Johannesevangelie.....	5
3.1. De Proloog van het Johannesevangelie.....	7
3.1.1. De <i>Logos</i>	9
3.1.2. Het Licht van de wereld.....	13
4. Het scheppingsverhaal in Genesis 1-2.....	16
4.1. Licht en duisternis.....	21
4.2. Laten 'Wij' mensen maken	24
5. De Proloog van het Johannesevangelie in verhouding tot het scheppingsverhaal van Genesis 1-2.....	27
6. Conclusie	29
Bibliografie.....	31

1. Inleiding

Sinds het ontstaan van de christelijke beweging hebben gelovigen Jezus niet alleen gezien als een historisch, herkenbaar mens, maar ook als de unieke vertegenwoordiging van God. Hoewel de auteurs van het Nieuwe Testament dit op verschillende manieren onder woorden brengen, delen zij allemaal deze overtuiging. Zo wordt in Mattheüs 1:23¹ Jezus als ‘Emmanuel’ beschreven – wat betekent: “God is met ons”. Het evangelie van Marcus opent met de mededeling dat zijn boek het goede nieuws verkondigt over Jezus, die ook ‘Christus’ wordt genoemd. Voor de schrijvers van het Nieuwe Testament was het simpelweg onmogelijk om over Jezus te spreken zonder Hem tegelijk als de Christus te erkennen.² Het Johannesevangelie is de enige die Jezus expliciet omschrijft als God in menselijke vorm. De leer die Gods aanwezigheid in Jezus beschrijft, staat bekend als incarnatie, wat letterlijk ‘vleeswording’ betekent.³ De incarnatie is de daad waardoor God, in Jezus, de kloof tussen het goddelijke en het menselijke overbrugt. God komt de mensheid tegemoet zodat zij Hem werkelijk kunnen kennen en benaderen. Op deze manier wordt het eeuwige leven toegankelijk voor de mensheid.⁴

Wetenschappers wijzen er al lange tijd op dat het begin van de Proloog van het Johannesevangelie sterk doet denken aan de opening van het boek Genesis. De bekende vers uit Johannes 1:1: “In het begin was het Woord, (...)”, weerspiegelt de eerste woorden van Genesis 1:1-3a: “In het begin schiep God (...)”. Johannes echter beschrijft Gods spreken als het werk van het Woord – aangeduid als de *Logos* – en geeft daarmee een meer abstracte en door-dachte benadering van Gods scheppende kracht.⁵ Johannes bleek het scheppingsverhaal niet alleen goed te kennen, maar besloot het ook bewust te bewerken voor zijn eigen theologische doelstellingen.⁶ De overeenkomsten tussen de Proloog van Johannes en het begin van Genesis gaan verder dan slechts een eerste indruk doet vermoeden.⁷ Hoewel de openingszin van de Proloog naar dezelfde formulering in Genesis verwijst, draait het hier niet om Gods

¹ Dit betreft een eigen vertaling. Dit geldt voor de rest van de scriptie tenzij anders aangegeven.

² David L. Bartlett. *Christology in the New Testament* (United Methodist Publishing House: Abingdon Press, 2017), 13, Smartcat.

³ Bartlett, *Christology in the New Testament*, 133.

⁴ Jason S. Sturdevant. *The Adaptable Jesus of the Fourth Gospel: The Pedagogy of the Logos* (Boston: Brill, 2015), 72, Smartcat.

⁵ George H. van Kooten. *The Creation of Heaven and Earth: Re-interpretations of Genesis 1 in the Context of Judaism, Ancient Philosophy, Christianity, and Modern Physics* (Leiden: Boston: Brill, 2005), 149.

⁶ Edwin M. Good. *Genesis 1-11: Tales of the Earliest World* (Palo Alto: Stanford University Press, 2011), 10, Smartcat.

⁷ Van Kooten, *The Creation of Heaven and Earth*, 149.

scheppingswerk. De focus ligt juist op de pre-existente status van het gepersonifieerde Woord van God, nog voordat er iets tot stand kwam.⁸

In deze scriptie is vastgelegd *hoe de identiteit van Jezus Christus wordt gepresenteerd in de Proloog van het Johannesevangelie en hoe deze presentatie zich verhoudt tot het scheppingsverhaal van Genesis 1-2*. Het doel van dit onderzoek is om te ontdekken hoe deze twee teksten elkaar mogelijk aanvullen of verdiepen in hun visie op Jezus als de *Logos* en als schepper. Dit onderzoek richt zich op een tekstuele analyse van de primaire bronnen met betrekking tot de identiteit van Jezus: de proloog van het Johannesevangelie in het Grieks en het scheppingsverhaal van Genesis 1-2 in het Hebreeuws en het Grieks. Door middel van een close-reading worden structuur, thematiek en woordgebruik grondig geanalyseerd. Daarbij wordt een exegetische benadering gehanteerd, waarin de teksten met behulp van secundaire bronnen kritisch worden geïnterpreteerd binnen hun literaire en theologische context.

Dit onderzoek toont aan hoe nauw verweven de theologische thema's in het Johannesevangelie zijn met het scheppingsverhaal in Genesis. Centraal daarin staat Jezus van Nazareth, die in de Proloog van Johannes wordt voorgesteld als de pre-existente *Logos* – het Woord dat bij God was en zelf God is. Deze identificatie verbindt Jezus direct met het scheppingswerk. De *Logos* wordt in de Proloog bovendien gepresenteerd als het 'Licht van de wereld', dat in de duisternis schijnt. Deze thematiek weerspiegelt de symboliek van licht en duisternis in Genesis 1, waar licht de eerste scheppingsdaad van God is. Een ander opvallend parallellisme betreft de uitspraak in Genesis 1:26: "laten *Wij* mensen maken (...)." Binnen de context van het Johannesevangelie krijgt deze zin een nieuwe wending. De christelijke theologie – onder invloed van de Triniteitsleer, die stelt dat God één wezen is in drie personen: de Vader, de Zoon en de Heilige Geest – beschouwt de meervoudsvorm als mogelijke voorafschaduw van deze dogma, waarin de *Logos* als tweede persoon van de Drie-eenheid functioneert. De reflectie op deze teksten laat zien dat de Proloog van Johannes niet slechts een christelijke interpretatie van Jezus biedt, maar bewust teruggrijpt op de taal en thema's van Genesis. Dit vormt een theologisch kader waarin Jezus niet alleen de vervulling van de Schrift is, maar ook de oorsprong van de schepping zelf. Na deze schets van het onderzoek en de centrale thematiek volgt een introductie op Jezus van Nazareth. Als historisch figuur en theologisch middelpunt van het

⁸ John Paul Heil. *The Gospel of John: Worship for Divine Life Eternal* (Eugene: Wipf and Stock, 2015), 14, Smartcat.

christelijk geloof vormt Hij het uitgangspunt voor de verdere verkenning van het Johannesevangelie.

2. Jezus van Nazareth

De hoeveelheid publicaties over Jezus van Nazareth is overweldigend en blijft toenemen. Niet alleen theologen en bijbelwetenschappers leveren hieraan een bijdrage, maar ook historici, journalisten en romanschrijvers mengen zich in het debat. Deze verscheidenheid aan perspectieven leidt tot uiteenlopende pogingen om Jezus te duiden. Vragen die daarbij centraal staan, zijn onder meer: wie was Jezus tijdens Zijn historische leven? Wat werd er na Zijn dood over Hem geopenbaard of geloofd binnen bepaalde kringen? Welke betekenis heeft Hij gehad binnen de geschiedenis? En hoe kunnen mensen vandaag de dag nog in Hem geloven of over Hem spreken?⁹ Steeds opnieuw wordt vanuit verschillende invalshoeken geprobeerd om Jezus te begrijpen – als historische persoon, als religieuze figuur en als blijvend object van geloof en reflectie.

Om de identiteit van Jezus van Nazareth te benaderen, is het noodzakelijk een onderscheid te maken tussen twee benaderingswijzen: enerzijds de historische benadering, anderzijds de theologische benadering. De historische benadering richt zich op wat, na kritisch en methodologisch verantwoord onderzoek, kan worden afgeleid uit het oudste beschikbare schriftelijke bronnenmateriaal over Jezus. Deze werkwijze beoogt een zo betrouwbaar mogelijk beeld te reconstrueren van de historische figuur Jezus. Het moet echter worden erkend dat hierover binnen de wetenschap geen consensus bestaat. De visies lopen sterk uiteen, variërend van diep scepticisme tot uitgesproken optimisme over wat er met zekerheid over Jezus gezegd kan worden. De theologische benadering daarentegen houdt zich bezig met de vraag naar de betekenis van Jezus in relatie tot God. Deze benadering richt zich op de vraag naar de relatie tussen Jezus en God, en op wat binnen een geloofsperspectief over Hem kan worden gedacht en geloofd. Dit betreft niet alleen reflecties uit het verleden, maar reikt ook tot hedendaagse geloofsopvattingen en existentiële interpretaties.¹⁰ Beide benaderingen vullen elkaar niet noodzakelijkerwijs aan, maar werpen elk op hun eigen wijze licht op de complexe vraag naar wie Jezus was en is.

⁹ Riemer Roukema. *Jesus, Gnosis and Dogma* (London; New York: T & T Clark, 2010), 1, Smartcat.

¹⁰ Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 3.

In deze scriptie is een theologische benadering gehanteerd, aangezien het Johannesevangelie primair gericht is op een geloofsmatige interpretatie van Jezus, en niet op een historische reconstructie van Zijn leven. Jezus wordt hierin voorgesteld als de Zoon van God, in een unieke en intieme relatie tot de Vader, met als expliciet doel de lezer tot geloof te brengen (vgl. Joh. 20:31). Vanuit deze insteek vormt het Johannesevangelie een rijke bron voor theologische reflectie op de identiteit en betekenis van Jezus binnen de context van het vroegchristelijk geloof.

3. Het Johannesevangelie

De christelijke theologie zou er heel anders uitzien zonder het Johannesevangelie, en in het bijzonder zonder de Proloog. Al kort na de totstandkoming werd dit evangelie aangeduid als ‘het geestelijke evangelie’, en in de eeuwen daarna werd de auteur ervan bekend als ‘de theoloog’.¹¹ Waar de synoptische evangeliën de identiteit van Jezus geleidelijk onthullen, presenteert het Evangelie van Johannes vanaf het begin een Christus die voortdurend de heerlijkheid van God zichtbaar maakt.¹² De centrale thematiek in dit evangelie is dan ook de vraag naar de identiteit van Jezus. Het evangelie heeft als doel de lezer te overtuigen van fundamentele christologische uitspraken: dat Jezus het goddelijke Woord is, de Zoon van God, de opstanding en het leven, de Goede Herder, en meer.¹³ Dit evangelie wordt doorgaans gedateerd aan het einde van de eerste eeuw (ca. 90-100 n.Chr.), al zijn er ook geleerden die beweren dat het al in de jaren 60 van de eerste eeuw is geschreven.¹⁴ Verder wordt dit evangelie gekenmerkt door een ‘hoge christologie’, aangezien het zijn uitgangspunt niet op aarde maar in de hemelse sfeer heeft – het begint letterlijk ‘van bovenaf’.¹⁵ Een van de expliciete uitwerkingen van het contrast tussen ‘boven’ en ‘beneden’ vindt plaats in het debat tussen Jezus en ‘de joden’ in Johannes 8:12-59. In dit gedeelte verklaart Jezus: “Jullie zijn van beneden, Ik ben van boven; Jullie zijn van deze wereld, Ik ben niet van deze wereld” [Ὑμεῖς ἐκ τῶν κάτω ἐστέ, ἐγὼ ἐκ τῶν ἄνω εἰμί· ὑμεῖς ἐκ τούτου τοῦ κόσμου ἐστέ, ἐγὼ οὐκ εἰμὶ ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.] (Joh. 8:23). Hiermee maakt Hij een fundamenteel onderscheid tussen Zijn herkomst en die van Zijn toehoorders.

¹¹ John Behr, *John the theologian and his Paschal Gospel: a prologue to theology* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 1, Smartcat.

¹² Behr, *John the theologian and his Paschal Gospel*, 1.

¹³ Sturdevant, *The Adaptable Jesus of the Fourth Gospel*, 1.

¹⁴ Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 39.

¹⁵ Behr, *John the theologian and his Paschal Gospel*, 3.

Dit verticale onderscheid wordt verder versterkt door Jezus' bewering dat Hij, en niemand anders, uit de hemel is neergedaald (Joh. 3:13).¹⁶

Juist deze theologische diepgang en mystieke toon maken het tot een van de meest invloedrijke geschriften van het Nieuwe Testament. Niet voor niets was het dan ook het eerste evangelie dat al in de tweede eeuw van een commentaar werd voorzien. Sindsdien heeft het, door de eeuwen heen, aanleiding gegeven tot talloze interpretaties.¹⁷ Deze fascinatie voor de hemelse oorsprong en mystieke toon van het Johannesevangelie heeft ook in moderne exegese geleid tot vernieuwende interpretaties. Een goed voorbeeld daarvan is John Ashton, die zich laat inspireren door recente studies naar apocalyptische tradities in het vroege jodendom en het vroege christendom. Vanuit dit perspectief biedt hij in zijn boek *Understanding the Fourth Gospel* een diepgaande en samenhangende interpretatie van het Johannesevangelie en de centrale thema's daarin. Ashton laat zien dat het Johannesevangelie verwant is aan joods-apocalyptische teksten uit de Tweede Tempel-periode. Deze teksten gaan vaak over openbaring van verborgen, hemelse waarheden aan mensen, via visioenen of bemiddelaars. Volgens hem vervult Jezus deze rol: Hij daalt neer uit de hemel om openbaring te brengen. Ashton vat deze unieke christologische beweging kernachtig samen met de uitspraak: "the destiny of Jesus is the reverse of an apocalypse."¹⁸ Hiermee bedoelt hij dat, terwijl apocalyptische literatuur doorgaans iets over de toekomst of over de hemel onthullen, het bij Jezus juist andersom is. Jezus is zelf de openbaring, die door Zijn woorden én daden de ware kennis van God brengt en de hemelse werkelijkheid op aarde onthult. Ashton wijst ook op het sterke contrast in het Johannesevangelie tussen licht en duisternis, boven en beneden, waarheid en leugen, leven en dood. Dit dualisme – wat betekent: twee van hetgeen benoemd wordt – helpt om Jezus' unieke herkomst en missie te benadrukken. Na een algemene schets van het Johannesevangelie volgt nu een gerichte aandacht voor de Proloog (Joh. 1:1-18), waarin de theologische kern van het evangelie op beknopte en gelaagde wijze wordt verwoord.

¹⁶ Sturdevant, *The Adaptable Jesus of the Fourth Gospel*, 69.

¹⁷ Behr, *John the theologian and his Paschal Gospel*, 4.

¹⁸ John Ashton. *Understanding the Fourth Gospel* (Oxford; New York: Oxford University Press, 2007), 274, Smartcat.

3.1. De Proloog van het Johannesevangelie

De openingsverzen van het Johannesevangelie verwoorden op eenvoudige, maar diepzinnige wijze de kern van de christelijke theologie. Het begint bij de *Logos*, dat vanaf het begin bij God was en zelf God is. Alles is door dit Woord ontstaan; het is het leven en het licht van alle mensen, dat schijnt in de duisternis, zonder door haar overwonnen te worden. Vervolgens wordt gezegd dat het Woord vlees is geworden, zodat mensen Zijn heerlijkheid konden aanschouwen – een heerlijkheid vol genade en waarheid. Deze korte maar krachtige passage, waarin de *Logos* zowel met God als God zelf wordt genoemd en waarin zijn menswording wordt verkondigd, vormt het theologisch fundament van de christelijke geloofsleer gedurende de daaropvolgende eeuwen.¹⁹ Na een beknopte samenvatting van de Proloog worden de Griekse tekst en de Nederlandse vertaling gepresenteerd, gevolgd door een tekstuele analyse waarin de identiteit van Jezus centraal staat. Daarbij ligt de nadruk op de betekenis en functie van de begrippen *Logos* en licht, die een sleutelrol spelen in de theologische opbouw van deze Proloog.

KATA ΙΩΑΝΝΗΝ

1:1 Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεὸς ἦν ὁ λόγος.²⁰ 2 οὗτος ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν θεόν. 3 πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ᓃν. ὃ γέγονεν 4 ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων· 5 καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν.

1:6 Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ, ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης· 7 οὗτος ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός, ἵνα πάντες πιστεύσωσιν δι' αὐτοῦ. 8 οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς, ἀλλ' ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός.

1:9 Ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. 10 ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. 11 εἰς τὰ ἴδια ἦλθεν, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. 12 ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν

¹⁹ Behr, *John the theologian and his Paschal Gospel*, 1.

²⁰ De Griekse tekst is overgenomen van de NA28 uit Accordance Bible-Software en vervolgens gecontroleerd op eventuele fouten aan de hand van de fysieke versie Novum Testamentum Graece (Nestle-Aland 28th revised edition), dit geldt overigens voor de hele scriptie.

τέκνα θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, 13 οἱ οὐκ ἐξ αἱμάτων οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς ἀλλ' ἐκ θεοῦ ἐγεννήθησαν.

1:14 Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. 15 Ἰωάννης μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ καὶ κέκραγεν λέγων· οὗτος ἦν ὃν εἶπον· ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν, ὅτι πρῶτός μου ἦν. 16 ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος· 17 ὅτι ὁ νόμος διὰ Μωϋσέως ἐδόθη, ἡ χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. 18 Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακεν πώποτε· μονογενὴς θεὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ πατρὸς ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.

De Proloog van het Johannesevangelie: Nederlandse vertaling

1:1 In het begin was het Woord, en het Woord was met God, en het Woord was God.²¹ 2 Hij was in het begin met God. 3 Alles is door Hem gemaakt, en zonder Hem is niets gemaakt. Wat gemaakt is 4 in Hem was het leven, en het leven was het licht voor de mensen: 5 en het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen.

1:6 Er was een man, door God gezonden, zijn naam is Johannes: 7 hij kwam als een getuigenis om van het licht te getuigen, opdat allen door hem zouden geloven. 8 Hij was niet het licht, maar hij kwam om van het licht te getuigen.

1:9 Het ware licht, welke verlichting geeft aan alle mensen, was in de wereld gekomen. 10 Hij was in de wereld, en de wereld is door Hem gemaakt, en de wereld heeft Hem niet gekend. 11 Hij kwam naar Zijn eigendom, en Zijn eigendom heeft Hem niet geaccepteerd. 12 Maar allen die Hem geaccepteerd hebben, heeft Hij macht gegeven om kinderen van God te worden, namelijk degenen die in Zijn Naam geloven; 13 welke niet uit bloed noch uit de wil van vlees noch uit de begeerte van een man maar uit God geboren zijn.

²¹ Dit betreft een eigen vertaling van de Griekse tekst NA28 naar het Nederlands, dit geldt overigens voor de hele scriptie.

1:14 En het Woord is vlees geworden en heeft bij ons gewoond, en wij hebben Zijn glorie gezien, een glorie als de eniggeboren Zoon van de Vader, vol van genade en waarheid. 15 Johannes getuigt over Hem en riep en zei: “Hij was het over wie ik zei: Welke na mij komt, is voor mij geboren, want Hij was er eerder dan ik. 16 Uit Zijn volheid hebben wij allemaal ontvangen en genade boven genade: 17 want de wet is door Mozes gegeven, de genade en de waarheid zijn door Jezus Christus gekomen. 18 Niemand heeft ooit God gezien: de eniggeboren Zoon van God die aan de zijde van de Vader is heeft Hem ons bekend gemaakt.

3.1.1. De Logos

Johannes begint zijn evangelie met een verwijzing naar de *Logos* die van het begin af aan bij God was. Hij baseert zich daarbij op het scheppingsverhaal uit Genesis, waarin God de wereld tot stand brengt door te spreken. Woorden vormen het instrument van de schepping: “En God zei: “Laat er licht zijn! En er was licht.” [וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר] (Gen. 1:3). Johannes ziet in dit verhaal hoe God door de kracht van het Woord alles tot leven roept.²² In de verzen 1-2 van de Proloog verwijst Johannes expliciet naar Genesis 1:1, maar zijn focus ligt niet op de schepping zelf, maar op de werkelijkheid die daaraan voorafgaat. Door te spreken over het Woord dat al ‘in het begin’ [Ἐν ἀρχῇ] er was, benadrukt hij het pre-existente karakter van de *Logos*.²³ Slechts twee teksten in het Nieuwe Testament verwijzen naar Jezus Christus als ‘het Woord’ [ὁ λόγος] – Johannes 1:1 en Openbaring 1:2 en 19:13. In Openbaring wordt Hij echter ‘het Woord van God’ [τὸν λόγον τοῦ θεοῦ / ὁ λόγος τοῦ θεοῦ] genoemd, een formulering die opvallend genoeg in het Johannesevangelie zelf niet voorkomt.²⁴ In Johannes 1:14 staat dat het Woord vlees is geworden, waarmee wordt bedoeld dat dit goddelijke Woord een sterfelijk mens is geworden. Een nietsvermoedende lezer zou zich op dat moment kunnen afvragen wie of wat dit Woord precies is. In Johannes 1:17 wordt duidelijk gemaakt dat het hier gaat om Jezus Christus in zijn pre-existentie.²⁵ Het lijkt erop dat Jezus volgens de evangelist wordt voorgesteld als het vleesgeworden Woord en als de Zoon van God, die vanaf het begin van de schepping bij God de Vader is en zelf eveneens God is.²⁶ Hoewel de evangelist niet expliciet

²² Bartlett, *Christology in the New Testament*, 56

²³ John Barton and John Muddiman. *The Oxford Bible Commentary* (Oxford: Oxford University Press, 2007), 962, Smartcat.

²⁴ Behr, *John the theologian and his Paschal Gospel*, 74.

²⁵ Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 39.

²⁶ Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 40.

stelt dat de *Logos* al tijdens Zijn pre-existentie de naam Jezus droeg, laat hij op verschillende momenten zien dat Jezus zelf verwijst naar Zijn oorsprong van vóór zijn aardse bestaan. In meerdere passages laat Johannes zien dat Jezus zelf de levende belichaming is van de woorden van de Schrift, waarin Gods openbaring concreet gestalte krijgt. Een voorbeeld daarvan is de uitspraak: “Voor Abraham geboren was, ben Ik.” [πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ εἰμί.] (Joh. 8:58). Ook uit de uitspraak in Johannes 5:46-47 blijkt het pre-existentiële bestaan van Jezus: “Indien jullie Mozes geloofden, zouden jullie ook Mij geloven; want hij heeft over Mij geschreven. Maar als jullie zijn schriften niet geloven, hoe zullen jullie Mijn woorden geloven?” [εἰ γὰρ ἐπιστεύετε Μωϋσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί· περὶ γὰρ ἐμοῦ ἐκεῖνος ἔγραψεν. εἰ δὲ τοῖς ἐκείνου γράμμασιν οὐ πιστεύετε, πῶς τοῖς ἐμοῖς ῥήμασιν πιστεύσετε]. In tegenstelling tot de synoptische evangeliën, waarin slechts op indirecte en verholde wijze wordt gezinspeeld op de pre-existentie van Jezus, spreekt het Johannesevangelie hierover met opmerkelijke openheid en duidelijkheid.²⁷ Vanuit dit perspectief ligt het voor de hand dat Johannes Jezus niet alleen als het Woord beschouwt in verband met gebeurtenissen uit het Oude Testament, maar ook binnen zijn historische leven. Het Woord is daarmee niet slechts een werkzaamheid uit het verleden, maar blijft doorwerken in het heden waarin de gebeurtenissen van het evangelie zich afspelen.²⁸

De openingszin van het Johannesevangelie – ‘In het begin was het Woord’ [Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος] – laat geen ruimte voor wat daaraan voorafgaat. De Proloog biedt een tijdloos perspectief: het verwijst terug naar een oorsprong vóór de schepping. De *Logos* wordt zo gepresenteerd als eeuwig bestaand, buiten de grenzen van tijd en ruimte. Deze voorstelling doet denken aan de Joodse Wijsheidstraditie, waarin de Wijsheid [חכמה] wordt beschreven als Gods ‘lieveling’ [שׁעשׁע] en ‘vreugde’ [שׁחׁק], die Hem bijstaat bij de schepping van de wereld en ‘voortdurend voor Zijn aangezicht speelt’ [משׁחׁקת לפניו בכל־עׁת] (Spreuken 8:30).²⁹ Zoals John Barton opmerkt, wordt in Spreuken 8:22 de Wijsheid voorgesteld als het eerste van Gods werken [יְהוָה קִנְּנִי רֵאשִׁית], en dus als een geschapen werkelijkheid. De evangelist Johannes daarentegen benadrukt juist dat het Woord niet geschapen is, maar van eeuwige oorsprong is. In zijn eigen woorden stelt Barton: “God’s Wisdom is created at the beginning (Prov. 8:22), but

²⁷ Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 40.

²⁸ Calum M. Carmichael. *The Story of Creation: Its Origin and Its Interpretation in Philo and the Fourth Gospel* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2019), 34, Smartcat.

²⁹ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 503.

John tells us about the uncreated Word.”³⁰ Het argument van Barton is echter open voor discussie, aangezien het Hebreeuwse woord קנה zowel ‘scheppen’ als ‘bezitten’ kan betekenen. Deze meerduidige betekenis komt tot uiting in de uiteenlopende vertalingen van Spreuken 8:22a: de NBV21 kiest voor “De Heer heeft mij vóór al het andere geschapen, (...)”, terwijl de HSV vertaalt met: “De HEERE bezat Mij aan het begin van Zijn weg, (...)” De lezing van de HSV is taalkundig en theologisch overtuigender, mede op basis van het argument van Bernd Schipper. Volgens hem is het niet de Wijsheid die als handelend subject optreedt, maar God zelf: “Yahweh is the one who acts, not wisdom.”³¹ Wijsheid en kennis zijn geen autonome wezens, maar “attributes of Yahweh, subordinated to Yahweh.”³² Schipper wijst in dit verband op Spreuken 3:19-20, waar wordt gezegd dat God door Wijsheid de aarde heeft gegrondvest en door inzicht de hemel heeft bevestigd. Hij concludeert dat, “Through the connection of the primordial depths, heavens and the earth to Yhwh (...) wisdom no longer appears as an independent, entity but as cosmotheistic knowledge that is subordinated to the creator.”³³ Vanuit deze interpretatie kan worden gesteld dat Wijsheid – net als het Woord in Johannes – niet zozeer een geschapen entiteit is, maar een eeuwig en intrinsiek aspect is van Gods wezen, vanaf het begin met Hem verbonden.

Een juiste lezing van de Proloog laat zien dat het misleidend is om deze uitsluitend te interpreteren als een beschrijving van de schepping die eindigt in de incarnatie. Hoewel de schepping een belangrijk thema is, staat niet de schepping, maar de openbaring centraal. De Proloog is bovenal een hymne op de openbaring die zijn hoogtepunt bereikt in de menswording van de openbarende *Logos*.³⁴ Het is een misvatting om de Proloog te lezen alsof Johannes zou zeggen: “In het begin was Jezus, en Jezus was met God, en Jezus was God.” De tekst spreekt niet direct over de historische Jezus, maar over het Woord, dat pas in de geboorte van Jezus tot menselijk leven komt.³⁵ Schepping en openbaring worden samengebracht binnen het bredere kader van Gods voorzienigheid. Deze voorzienigheid strekt zich uit van het begin tot het einde van de geschiedenis – of nauwkeuriger: tot het beslissende moment waarop Gods plan tot vervulling komt. Dat plan komt tot vervulling wanneer de *Logos* afdaalt naar de aarde, mens

³⁰ Barton, *The Oxford Bible Commentary*, 962.

³¹ Bernd U. Schipper. *Proverbs 1-15*, Hermeneia (Minneapolis: Fortress, 2019), 139.

³² Schipper, *Proverbs 1-15*, 138-139.

³³ Schipper, *Proverbs 1-15*, 139.

³⁴ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 504.

³⁵ Bartlett, *Christology in the New Testament*, 56.

wordt, en onder de mensen verblijft, in een kleine gemeenschap die als enige bereid was Hem te ontvangen.³⁶ De Proloog van het Johannesevangelie begint dan ook in de hemelse sfeer en verkondigt dat Gods openbaringsplan voor de wereld gestalte heeft gekregen in een concrete persoon: Jezus Christus. Het vervolg van het evangelie verschuift het perspectief naar de aarde en stelt dat deze Jezus, als mens, in een unieke relatie tot God stond. Zo nauw zelfs, dat wie hem zag, in zekere zin God zelf ontmoette.³⁷ Johannes presenteert het Woord in de schepping als hetzij een instrument waardoor God de wereld tot stand bracht, hetzij een bron waaruit de schepping mogelijk werd. De gehele schepping draagt het merkteken van Gods Woord en verwijst daarmee naar God zelf. Dit staat in scherp contrast met latere gnostische opvattingen, waarin de materiële wereld het werk zou zijn van een lagere, kwaadaardige *demiurg* en daarmee losgemaakt wordt van de hoogste God.³⁸

Om terug te komen op de kernargumenten over de identiteit van Jezus in deze paragraaf: de Proloog van het Johannesevangelie presenteert Jezus niet direct als historisch figuur, maar als de pre-existente *Logos*, die vanaf het begin bij God was en zelf God is. Johannes grijpt bewust terug op het scheppingsverslag in Genesis, waar God door te spreken de wereld tot stand brengt. Dit Woord wordt volgens Johannes vlees in de persoon van Jezus Christus (Joh. 1:14), waarmee het eeuwige en goddelijke Woord mens wordt en onder de mensen woont. De *logos* is dus geen geschapen wezen, maar eeuwig van aard en nauw verbonden met Gods wezen. Johannes maakt verder duidelijk dat Jezus in Zijn aardse bestaan bewust verwijst naar Zijn pre-existentie, zoals blijkt uit uitspraken als “Voor Abraham geboren was, ben Ik” (Joh. 8:58). Belangrijk is dat de Proloog niet slechts als een beschrijving van de schepping gelezen moet worden, maar vooral als een hymne op Gods openbaring. De incarnatie van de *Logos* wordt hierin gezien als het hoogtepunt van Gods openbaringswerk. Het Woord krijgt gestalte in Jezus van Nazareth, die vanaf het begin met God verbonden is en nu zichtbaar wordt binnen de geschiedenis. Na het bespreken van het *Logos*-thema richt de aandacht zich nu op het licht-motief in het Johannesevangelie, dat nauw verbonden is met de identiteit van Jezus en de symboliek van openbaring en leven.

³⁶ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 504.

³⁷ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 475.

³⁸ Barton, *The Oxford Bible Commentary*, 962.

3.1.2. Het Licht van de wereld

De werking van de *Logos* wordt gekenmerkt door het licht, die correspondeert met het centrale aspect van Gods handelen: het onthullen van goddelijk licht. Deze aspect wordt samengevat in vers 4 van de Proloog: “het leven was het licht voor de mensen” [ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων].³⁹ In het Oude Testament wordt God herhaaldelijk geassocieerd met licht, als uitdrukking van Zijn heiligheid, leiding en openbaring (vgl. Ex. 13:21-22; Ps. 27:1; Jes. 60:1, 19).⁴⁰ De mensen voor wie dit licht bestemd is – de gehele mensheid, en in het bijzonder Israël, dat een unieke plaats neemt in Gods plan – hebben zich vaak van dat licht afgewend. Wat deze Proloog zo indrukwekkend maakt, is het besef dat Gods openbaring, die eerder slechts fragmentarisch werd doorgegeven via profeten en een Wet die nauwelijks werd nageleefd, nu werkelijk vlees is geworden. God zelf is onder de mensen komen wonen – niet abstract of op afstand, maar zichtbaar en tastbaar, in een gemeenschap waarvan de schrijver persoonlijk getuigt in vers 14: “wij hebben Zijn glorie gezien” [ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ].⁴¹

De krachtige uitspraak in Johannes 1:5 – “het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft het niet in haar macht gekregen” [τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν] – zet vanaf het begin de fundamentele tegenstelling neer die het hele evangelie doortrekt: het conflict tussen openbaring en verwerping, tussen licht en duisternis. Het licht verschijnt midden in de wereld, maar wordt direct omgeven door duisternis. Dit licht is geen abstract symbool of losstaande kracht, het is het licht van de openbaring zelf – onafscheidelijk verbonden met de *Logos*, ook wanneer deze vlees geworden is. De *Logos* brengt licht niet als iets buiten zichzelf, maar is het licht. In dit perspectief wordt ook de woordkeuze voor de tegenwoordige tijd in vers 5 ‘schijnt’ [φαίνει], veelzeggend.⁴² In contrast met andere werkwoordgroepen in de Proloog, die meestal in de verleden tijd staan, valt deze formulering op. De Proloog richt zich namelijk bijna volledig op gebeurtenissen uit het verleden, zoals de schepping, de incarnatie en het aardse werk van Jezus. Daarom vormt deze specifieke verbuiging een opvallende uitzondering.⁴³ Volgens Ashton is de reden voor deze woordkeuze dat het niet gaat om een eenmalige gebeurtenis of een nieuw begin, maar om een blijvende, doorgaande werkelijkheid: een voortdurende verlichting van de mensheid door het goddelijke licht. De

³⁹ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 504.

⁴⁰ Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 43.

⁴¹ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 504-505.

⁴² Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 389.

⁴³ Van Kooten, *The Creation of Heaven and Earth*, 150.

incarnatie van de *Logos* is niet het begin van het licht, maar de volheid ervan – het moment waarop het licht zichtbaar en tastbaar wordt in de wereld.⁴⁴ Een aanvulling die Van Kooten aanbrengt op deze woordkeuze, is dat het licht vanaf het begin van de tijden in de duisternis schijnt, zoals het vanaf de schepping van de wereld gedaan heeft. Nu, net als toen, straalt het ware licht over iedereen. Dit gebeurde al vóór de incarnatie, maar met een wezenlijk verschil: bij de incarnatie bleef het licht niet langer enkel een externe aanwezigheid, maar trad het daadwerkelijk de wereld binnen en daalde neer. Zelfs na de opstijging van Jezus naar de hemel blijft Hij het ware licht dat iedereen verlicht.⁴⁵

Hoewel Johannes' wereldbeeld vaak negatief en zelfs pessimistisch genoemd wordt, is zijn dualisme tussen licht en duisternis niet absoluut.⁴⁶ Er is weliswaar sprake van strijd tussen licht en duisternis, maar niet van totale scheiding. Het licht blijft schijnen en mensen kunnen ervoor kiezen zich eraan te hechten. Want met de komst van het licht in de wereld wordt de duisternis ten minste gedeeltelijk teruggedrongen. Wie zich tot de bron van dat licht keert, verbindt zich ermee, laat het groeien en verspreidt het, waardoor de macht van de duisternis steeds verder wordt teruggedrongen. Jezus roept zijn volgelingen dan ook op: “zolang jullie het licht hebben, geloof in het licht, zodat jullie kinderen van het licht worden” [ὥς τὸ φῶς ἔχετε, πιστεύετε εἰς τὸ φῶς, ἵνα υἱοὶ φωτὸς γένησθε] (Joh. 12:36). De gemeenschap rondom Jezus wordt zich er geleidelijk van bewust dat zij, door Zijn zending voort te zetten – zoals Hij zelf in de wereld gezonden was – ook Zijn lijden en verantwoordelijkheid op zich neemt.⁴⁷ De roeping om ‘kinderen van het licht’ te zijn, houdt niet alleen een belofte in, maar ook opdracht: om het licht zichtbaar te houden in een wereld die er voortdurend weerstand aan biedt.

De beknopte stijl van de Proloog kan soms misleidend zijn, doordat belangrijke details worden weggelaten of slechts indirect worden genoemd. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de woorden: “Zijn eigendom heeft Hem niet geaccepteerd (...). Maar allen die Hem geaccepteerd hebben (...)” [οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον (...) ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτόν (...)] (Joh. 1:11-12). Wat op het eerste gezicht lijkt op een kosmologisch dualisme, dat vaak in verband wordt gebracht met het gnosticisme, is volgens Ashton in werkelijkheid een moreel dualisme. Het goede, dat wil zeggen degenen die de openbaring van Jezus accepteren, tegenover het kwade, degenen die deze

⁴⁴ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 389.

⁴⁵ Van Kooten, *The Creation of Heaven and Earth*, 150-151.

⁴⁶ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 390.

⁴⁷ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 390.

openbaring verwerpen – aangeduid als ‘de Joden’. Deze vorm van polarisatie, die regelmatig wordt versterkt door de symboliek van licht en duisternis, was heel gebruikelijk in de sektarische literatuur uit die periode.⁴⁸ Een ander voorbeeld van hoe de beknopte stijl van de Proloog tot misvatting kan leiden, is de interpretatie van sommige exegeten dat de verzen 9-11 verwijzen naar de aanwezigheid van het Woord binnen Israël tijdens de periode van het Oude Testament. Vers 12 wordt in dat geval verbonden met het gelovige overblijfsel binnen het volk. Echter, ligt op basis van het thematische verband binnen de Proloog het meer voor de hand dat de verzen 9-11 eerder betrekking hebben op de tijd van Jezus’ openbare optreden. Deze verzen corresponderen thematisch en literair met vers 14, waarin expliciet wordt gesproken over het Woord dat vlees is geworden.⁴⁹ Op dit punt maakt de Proloog duidelijk dat het Woord identiek is aan Jezus, de Messias.⁵⁰ Ten slotte vormt vers 18 het theologische hoogtepunt van de proloog en stelt dat, in tegenstelling tot Mozes die God niet kon zien zonder te sterven (Ex. 33:20), Jezus zich aan de ‘zijde’ [κόλπον] van de Vader bevindt en zelf God is. Vanuit die unieke relatie is Hij bij uitstek degene die God kan openbaren. Degenen die zich aan Hem hechten, kunnen op hun beurt toegang krijgen tot het zien van God (vgl. Joh. 14:8-9).

Om terug te komen op de kernargumenten over de identiteit van Jezus in deze paragraaf: in de Proloog van het Johannesevangelie wordt Jezus geassocieerd met het thema van het licht, dat symbool staat voor Gods openbaring, heiligheid en leiding. Dit licht, verbonden met het leven, is bedoeld voor de mensheid, maar wordt vaak verworpen. Het Woord, of de *Logos*, brengt dit licht als een blijvende en actieve werkelijkheid in de wereld, zichtbaar geworden in de menswording van Jezus van Nazareth. Hij wordt voorgesteld als het ware licht dat niet alleen in het verleden scheen, maar ook nu blijft schijnen en mensen uitnodigt om kinderen van het licht te worden (Joh. 12:36). Hoewel de Proloog soms dualistisch lijkt, is het onderscheid tussen licht en duisternis vooral moreel van aard: degenen die Jezus accepteren worden als goed gezien, terwijl de verwerping van het Woord samenhangt met het kwaad. Tenslotte wordt Jezus gepresenteerd als degene die God van dichtbij ziet en openbaart, doordat Hij als enige in een unieke relatie met de Vader staat. Dit bevestigt Zijn goddelijke identiteit en Zijn rol als openbaring van God aan de mensheid.

⁴⁸ Ashton, *Understanding the Fourth Gospel*, 390.

⁴⁹ Barton, *The Oxford Bible Commentary*, 962.

⁵⁰ Barton, *The Oxford Bible Commentary*, 963.

Al met al, de opvattingen over Jezus betreffen primair theologische interpretaties van Zijn identiteit. Deze interpretaties onderscheiden zich van historische conclusies, aangezien het niet mogelijk is om historisch vast te stellen dat Jezus de pre-existente Zoon van God was, noch dat Hij als de manifestatie of incarnatie van God moet worden gezien.⁵¹ Iedereen die het Nieuwe Testament leest, heeft de vrijheid om te oordelen of deze verheven voorstelling van Jezus geloofwaardig is.⁵² Na een diepgaande verkenning van de theologische thema's in de Proloog van het Johannesevangelie, met name rond de identiteit van Jezus als de *Logos* en het licht, richt de aandacht zich nu op het scheppingsverhaal uit Genesis 1-2. Dit verhaal vormt de Bijbelse grondslag van het ontstaan van de wereld en de mensheid en biedt een essentieel kader om de verbanden tussen schepping, openbaring en het menselijk bestaan nader te onderzoeken. Door het scheppingsverhaal te bestuderen, kan beter begrepen worden hoe thema's als licht en duisternis, evenals het concept van het 'Wij' in het maken van de mens, aansluiten bij de inzichten die het Johannesevangelie over Jezus presenteert.

4. Het scheppingsverhaal in Genesis 1-2

In de Joodse traditie staat het boek Genesis bekend als *בראשית*, wat 'In het begin' betekent. Deze benaming is het resultaat van een traditionele gewoonte om boeken te noemen naar hun eerste woord of openingszin. De naam 'Genesis' daarentegen is afgeleid van de Septuagint (LXX), de Griekse vertaling van het Oude Testament.⁵³ Hoewel hedendaagse onderzoekers de vertaling van de Septuagint over het algemeen niet meer als miraculeus beschouwen, wordt deze vertaling – mede door haar invloed op de vroegchristelijke Schriftlezing – nog altijd aangemerkt als een uitzonderlijke verwezenlijking.⁵⁴ Dit geldt in het bijzonder voor het Johannesevangelie, dat in opvallende mate teruggrijpt op de tekstvorm en terminologie van de LXX.⁵⁵ De oudste bekende manuscripten van het boek Genesis zijn teruggevonden onder de Dode-Zee rollen, een van de belangrijkste archeologische vondsten met betrekking tot de Hebreeuwse Bijbel. Binnen deze verzameling zijn ongeveer vijftientig fragmentarische

⁵¹ Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 45.

⁵² Roukema, *Jesus, Gnosis and Dogma*, 45.

⁵³ Robert Davidson. *The Cambridge Bible Commentary: On the New English Bible* (Cambridge: Cambridge University Press, 1973), 2.

⁵⁴ Susan Ann Brayford. *Genesis* (Leiden; Boston: Brill, 2007), 3, Smartcat.

⁵⁵ *In het kader van deze scriptie wordt de LXX dan ook naast de Hebreeuwse tekst gebruikt, met specifieke aandacht voor opvallende verschillen in woordkeuze, betekenisnuance en mogelijke theologische implicaties.

exemplaren van Genesis aangetroffen. Deze manuscripten dateren uit een periode die zich uitstrekt van de tweede eeuw v.Chr. tot de tweede eeuw na Chr. Wat het materiaal en schrift betreft, zijn de teksten geschreven op perkamentrollen. Het merendeel is opgetekend in het zogenaamde kwadraatschrift, terwijl drie exemplaren gebruikmaken van het paleo-Hebreeuwse schrift.⁵⁶

Het scheppingsverhaal in Genesis 1:1-2:4a, waarin de wereld tot stand komt door het Woord van God, behoort tot de meest bekende en intensief bestudeerde passages van de Hebreeuwse Bijbel. Toch blijven er nog steeds veel onbeantwoorde vragen bestaan.⁵⁷ Het scheppingsverhaal presenteert zich als een hoog gestructureerde en formele vertelling, opgebouwd rond een zevendaagse indeling. Binnen deze literaire structuur hanteert de tekst een systematische en repetitieve stijl, die de plechtigheid en het ritme van de scheppingshandeling benadrukt. De goddelijke spreker, aangeduid met de naam **אלהים**, initieert elke scheppingsdaad met een handelende uitspraak die onmiddellijk werkelijkheid tot stand brengt.⁵⁸ Naarmate de week vordert, worden de beschrijvingen uitgebreider en worden de handelingen van God inhoudelijk rijker. Het narratief eindigt in een toepassing die gericht is op het leven van Israël, waarin de zevendaagse structuur van de schepping een fundament vormt voor de instelling van de sabbat (zie Gen. 2:1-3).⁵⁹ Na een inleiding van het scheppingsverhaal in Genesis worden de Hebreeuwse tekst en de Nederlandse vertaling gepresenteerd. Aansluitend volgt een tekstuele analyse met bijzondere aandacht voor de thematiek van licht en duisternis in Genesis 1 en het opvallende gebruik van het meervoud “laten *Wij* mensen maken” in Genesis 1:26. Beide elementen worden in paragraaf 5 in verband gebracht met de christologische interpretaties zoals die in het Johannesevangelie tot uitdrukking komen.

Het scheppingsverhaal van Genesis 1-2: Hebreeuwse tekst

Gen. 1:1 בְּרֵאשִׁית^a בָּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ:^{2 60} וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וְנִשְׁוּ:
עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמַּיִם:³ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר:⁴

⁵⁶ Ronald S. Hendel. *Genesis 1-11: A New Translation with Introduction and Commentary* (New Haven; London: Yale University Press, 2024), 1, Smartcat.

⁵⁷ Van Kooten, *The Creation of Heaven and Earth*, 3.

⁵⁸ Good, *Genesis 1-11*, 7.

⁵⁹ Good, *Genesis 1-11*, 7.

⁶⁰ De Hebreeuwse tekst is overgenomen van de BHS uit Accordance Bible-Software en vervolgens gecontroleerd op eventuele fouten aan de hand van de fysieke versie *Biblia Hebraica Stuttgartensia* (1997), dit geldt overigens voor de hele scriptie.

וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחָשֶׁךְ: ⁵ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד: פ

⁶ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְדֵּיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם: ^a ⁷ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לְרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לְרָקִיעַ: ^a וַיְהִי־כֵן: ⁸ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְרָקִיעַ שָׁמַיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי: פ

⁹ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקְווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם ^a אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן: ^b ¹⁰ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמַקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: ¹¹ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תִּדְשָׂא הָאֶרֶץ ^a דְּשָׂא עֵשָׂב ^a מִזֵּרִיעַ זֶרַע עֵץ ^b פֶּרִי עֵשָׂה פֶּרִי לַמִּינֹו ^c אֲשֶׁר זָרַעְוּבוּ עַל־הָאֶרֶץ וַיְהִי־כֵן: ¹² וַתּוֹצֵא הָאֶרֶץ דְּשָׂא עֵשָׂב מִזֵּרִיעַ זֶרַע לַמִּינֹהוּ וְעֵץ עֵשָׂה פֶּרִי אֲשֶׁר זָרַעְוּבוּ לַמִּינֹהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: ¹³ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי: פ

¹⁴ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֶת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לַהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וּשְׁנָיִם: ¹⁵ וְהָיוּ לְמְאֹרֹת בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאֶרֶץ וַיְהִי־כֵן: ¹⁶ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת־הַמְּאֹר הַגָּדֹל לְמַמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת־הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֵת הַכּוֹכָבִים: ¹⁷ וַיִּתֵּן אֹתָם אֱלֹהִים בְּרָקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל־הָאֶרֶץ: ¹⁸ וְלַמַּשֵּׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחָשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: ¹⁹ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי: פ

²⁰ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרָץ גִּפְשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל־הָאֶרֶץ עַל־פְּנֵי רָקִיעַ הַשָּׁמַיִם: ^a ²¹ וַיַּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הַתַּנִּינִם הַגְּדֹלִים וְאֵת כָּל־גִּפְשׁ הַחַיָּה וְהַרְמִשֵּׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לַמִּינֹהֶם ^a וְאֵת כָּל־עוֹף כְּנָף לַמִּינֹהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: ²² וַיַּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים לֵאמֹר פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הַמַּיִם בַּיַּמִּים וְהָעוֹף יִרָב בָּאֶרֶץ: ²³ וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי: פ

²⁴ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאֶרֶץ גִּפְשׁ חַיָּה לַמִּינֹה בַּהֶמָּה וּבְהַמָּשׁ וּבְחֵית־הָאֶרֶץ לַמִּינֹה וַיְהִי־כֵן: ²⁵ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־חַיֵּי הָאֶרֶץ לַמִּינֹה וְאֶת־הַבְּהֵמָה לַמִּינֹה וְאֵת כָּל־רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לַמִּינֹהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב: ²⁶ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים גַּעֲשָׂה אָדָם בְּצַלְמֵנוּ כְּדִמוֹתֵנוּ ^a וְיִרְדּוּ בַדָּגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָאֶרֶץ וּבְכָל־הַרְמֵשׁ הָרֹמֵשׁ עַל־הָאֶרֶץ: ²⁷ וַיַּבְרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם בְּצַלְמוֹ ^a בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: ²⁸ וַיַּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת־הָאֶרֶץ וּכְבַשְׁתֶּהּ וּרְדּוּ בַדָּגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם ^a וּבְכָל־חַיָּה ^b הָרֹמֵשׁ עַל־הָאֶרֶץ: ²⁹ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת־כָּל־עֵשָׂב וְזָרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי כָל־הָאֶרֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵץ אֲשֶׁר־בוֹ זָרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָה: ³⁰ וְלִכָּל־חַיֵּי הָאֶרֶץ וּלְכָל־עוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל־ ^a וְרֹמֵשׁ עַל־הָאֶרֶץ אֲשֶׁר־בוֹ גִּפְשׁ חַיָּה אֶת־כָּל־יֶרֶק עֵשָׂב לְאֹכְלָה וַיְהִי־כֵן: ³¹ וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שִׁשִּׁי: פ

2:1 וַיִּכְלֹוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל-צָבָאָם: ² וַיִּכְלֹוּ אֱלֹהִים בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי ^a מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְכַל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: ³ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מְכַל-מְלֹאכְתּוֹ אֲשֶׁר-בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת: ⁴ אֵלֶּה ^a תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבְרָאָם

Het scheppingsverhaal van Genesis 1-2: Nederlandse vertaling

1:1 In het begin schiep God de hemelen en de aarde. 2 De aarde was vormloos en leeg, en duisternis was over het aangezicht van de diepte; en de Geest van God zweefde over het aangezicht van de wateren. 3 En God zei: "Laat er licht zijn! En er was licht." 4 God zag dat het licht goed was, en God maakte een scheiding tussen het licht en tussen de duisternis. 5 En God noemde het licht, dag en de duisternis noemde Hij nacht, toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de eerste dag.

1:6 En God zei: "Laat er een uitspannel zijn in het midden van het water, en laat het een scheiding maken tussen wateren en wateren!" 7 En God maakte dat uitspannel en maakte een scheiding tussen de wateren dat onder het uitspannel is, en tussen de wateren dat boven het uitspannel is. En het was zo. 8 En God noemde het uitspannel, hemelen; toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de tweede dag.

1:9 En God zei: "laat de wateren dat onder de hemelen is, naar één plaats samenkomen en laat het droge tevoorschijn komen!" En het was zo. 10 En God noemde het droge, aarde en het samengekomen wateren noemde Hij zeeën; en God zag dat het goed was. 11 En God zei: "laat de aarde gewassen opbloeien: zaaddragende planten en vruchtbomen, die elk naar hun soort vrucht dragen, waarin hun zaad is op de aarde!" En het was zo. 12 En de aarde bracht gewassen voort: zaaddragend gewassen naar zijn soort en bomen die vrucht dragen waarin hun zaad is naar hun soort; en God zag dat het goed was. 13 Toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de derde dag.

1:14 En God zei: "laat er lichten zijn aan het uitspannel van de hemelen om scheiding te maken tussen de dag en tussen de nacht; en laten zij zijn tot tekenen, en tot aanduiding van

seizoenen en van dagen en jaren! 15 En laten zij tot lichten zijn aan het uitspansel van de hemelen om licht te geven op de aarde!” En het was zo. 16 En God maakte twee grote lichten: het grote licht om de dag te besturen en het kleine licht om de nacht te besturen, en de sterren. 17 En God zette deze aan het uitspansel van de hemelen om licht te geven op de aarde; 18 om de dag en de nacht te besturen en om scheiding te maken tussen het licht en tussen de duisternis; en God zag dat het goed was. 19 Toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de vierde dag.

1:20 En God zei: “laat de wateren wemelen van wemelende levende creaties en vogels over de aarde vliegen, langs het oppervlakte van het uitspansel van de hemelen!” 21 En God schiep de grote zeedieren en alle wemelende levende creaties waarvan het water wemelt, naar hun soort, en alle gevleugelde vogels naar hun soort; en God zag dat het goed was. 22 En God zegende deze en zei: “wees vruchtbaar en vermenigvuldig, en vul de wateren van de zeeën; en laat de vogels vermenigvuldigd worden op de aarde! 23 Toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de vijfde dag.

1:24 En God zei: “laat de aarde levende creaties van alle soorten voortbrengen: vee, kruipende dieren en wilde dieren van de aarde, naar zijn soort!” En het was zo. 25 En God maakte de wilde dieren van de aarde naar zijn soort, het vee naar zijn soort, en alle kruipende dieren van de aardbodem naar zijn soort; en God zag dat het goed was. 26 En God zei: “laten Wij mensen maken naar Ons beeld, naar Onze gelijkenis en laten zij heerschappij hebben over de vissen van de zee en over de vogels in de hemelen, over het vee, over heel de aarde en over al de kruipende dieren die over de aarde kruipen!” 27 En God schiep de mens naar Zijn beeld, naar het beeld van God schiep Hij hen, mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen. 28 En God zegende hen en God zei tegen hen: “wees vruchtbaar en vermenigvuldig, vul de aarde en onderwerp haar, en heers over de vissen van de zee, over de vogels in de hemelen en over al de dieren die over de aarde kruipen!” 29 En God zei: “zie Ik geef jullie al het zaaddragende gewas dat op het oppervlakte van de aarde is en alle bomen waaraan zaaddragende vruchtbomen zijn, dat zal jullie tot voedsel zijn. 30 Maar aan al de dieren van de aarde en aan alle vogels in de hemelen, aan alles wat over de aarde kruipt, waarin leven is, heb Ik al het groene gewas als voedsel gegeven.” En het was zo. 31 En God zag alles wat Hij gemaakt had, en zie, het was heel goed. Toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de zesde dag.

2:1 Zo zijn de hemelen en de aarde voltooid, en al hun legermacht. 2 Toen God op de zevende dag Zijn werk dat Hij gemaakt had, voltooid had, rustte Hij op de zevende dag van al Zijn werk dat Hij gemaakt had. 3 En God zegende de zevende dag en heiligde die, want daarop rustte Hij van al Zijn werk, dat God maakte in de schepping. 4a Dit zijn de generaties van de hemelen en de aarde toen zij geschapen werden.

4.1. Licht en duisternis

Het verslag van Gods scheppingsdaden wordt gepresenteerd volgens een vast en gestructureerd patroon. Zo begint elke scheppingsdag met Gods uitspraak: “Laat (...)” [יְהִי], gevolgd door de vervulling ervan met de zin “En het was zo” [וַיְהִי־כֵן], soms aangevuld met een uitgebreidere verklaring (verzen 3, 16, 21, 27). Deze herhaling benadrukt zowel Gods absolute heerschappij over de schepping als het feit dat de gehele schepping Zijn doeleinden weerspiegelt.⁶¹ Op de eerste dag wordt de heersende ‘duisternis’ [חֹשֶׁךְ] doorbroken (Gen. 1:1-3), niet door het ‘licht’ [אֹר] van hemellichamen – die verschijnen pas later in het scheppingsverhaal (vgl. Gen. 1:14-19) – maar door een licht dat rechtstreeks van God komt. Dit goddelijke licht verdrijft de ‘chaos’ [תְהוֹ וְבִהוֹן] en vormt zo de eerste stap in het scheppen van een geordend universum.⁶² Hoewel het licht nu als tegenhanger van de duisternis bestaat, wordt de duisternis niet weggenomen. Integendeel, beide elementen blijven naast elkaar bestaan. God brengt een scheiding aan tussen licht en duisternis, waarmee Hij een fundamentele ordening van de werkelijkheid tot stand brengt. Door deze scheiding benoemt Hij het licht tot ‘dag’ [יּוֹם] en de duisternis tot ‘nacht’ [לַיְלָה]. Op deze wijze wordt niet alleen orde aangebracht in de kosmische chaos, maar wordt ook het begin van het tijdsverloop gemarkeerd.⁶³ In samenhang daarmee brengen Gods eerste woorden licht voort om de duisternis te verdrijven die over de aarde lag. Daarmee presenteert de tekst God niet alleen als een ordelijke schepper, maar belangrijker nog, als een machtige schepper waarvan de woorden op zichzelf al daden tot stand brengen.⁶⁴ Wat tot werkelijkheid komt, is precies wat God in Zijn spreken heeft aangekondigd. Toch

⁶¹ Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 17.

⁶² Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 17.

⁶³ Brayford, *Genesis*, 210.

⁶⁴ Brayford, *Genesis*, 210.

blijft het in sommige gevallen niet alleen bij Zijn scheppend spreken. In tegenstelling tot het licht, dat ogenblikkelijk ontstond als gevolg van Gods bevel, lijkt het ‘uitspansel’ [רָקִיעַ] in vers 6 aanvullende scheppingsactiviteit te vereisen. Van dit element wordt voor het eerst expliciet vermeld dat God het ‘maakte’ [עָשָׂה] (Gen. 1:7), waarmee het uitspansel het eerste concrete object is dat niet slechts door spreken tot stand komt, maar ook door een handeling.⁶⁵

In Gen. 1:14-19 richt God opnieuw Zijn aandacht op de hemel en spreekt de hemelse ‘lichtbronnen’ [מְאֹרֹת] tot bestaan. Deze hemellichamen krijgen verschillende functies toegewezen. Zo dienen zij als instrumenten voor het vaststellen van tijdseenheden. In aansluiting op Gods eerdere scheiding van licht en duisternis – respectievelijk dag en nacht – zijn de lichtdragers bedoeld om dit dagelijkse ritme voort te zetten én uit te breiden naar langere of meer specifiek afgebakende tijdsperiodes. Daarnaast hebben zij als functie om licht te geven aan de hemel, dat vervolgens op de aarde schijnt.⁶⁶ Toch blijft, zoals door vele commentatoren is opgemerkt, Gods soevereiniteit onverminderd aanwezig. De hemellichamen – in veel omringende culturen vereerd als godheden – functioneren in Genesis 1 niet als zelfstandige machten, maar als ondergeschikte elementen die nauwgezet Gods bevelen uitvoeren. Om hun afhankelijkheid en onderworpenheid aan God verder te benadrukken, vermeldt de tekst expliciet dat God deze lichtbronnen maakt. Hun bestaan is dus uitsluitend het resultaat van Zijn goddelijke uitspraak. Binnen deze uitvoering concretiseert God Zijn scheppingsopdracht door twee ‘grote lichten’ [הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים] te vormen: het ‘grotere licht’ [הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹל] om te heersen over de dag, en het ‘kleinere licht’ [הַמְּאֹרֹת הַקְּטָן] om te heersen over de nacht. Door deze hiërarchische toewijzing krijgen de lichtdragers niet alleen een functionele rol binnen de kosmische orde, maar ook wordt hun volledige afhankelijkheid van de Schepper bevestigd.⁶⁷ Ondanks hun essentiële rol binnen de kosmische orde, worden deze hemellichamen door God niet bij naam genoemd.⁶⁸ De afwezigheid van naamgeving draagt mogelijk bij aan de theologische intentie van de tekst: het benadrukken van Gods absolute soevereiniteit, zelfs over die hemellichamen die elders als goddelijk werden gezien.

⁶⁵ Brayford, *Genesis*, 211.

⁶⁶ Brayford, *Genesis*, 216.

⁶⁷ Brayford, *Genesis*, 216.

⁶⁸ Brayford, *Genesis*, 217.

Elke passage in het scheppingsverslag wordt afgesloten met de terugkerende zin: “Toen was het avond geweest en het was morgen geweest; de (...) dag” [וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם (...)]. Volgens Robert Davidson zou de volgorde – eerst de avond, daarna de morgen – kunnen verwijzen naar de vroege religieuze kalender uit het Oude Testament, waarin een nieuwe dag begint bij zonsondergang (zie Lev. 23:32). Davidson wijst er echter ook op dat deze formulering mogelijk de natuurlijke opeenvolging van licht en duisternis weerspiegelt: na de schepping van het licht markeert de avond het einde van de eerste helft van de dag, en de ochtend het begin van de tweede helft, waarin het nieuwe licht aanbreekt.⁶⁹ Beide perspectieven zijn goed onderbouwd en sluiten elkaar niet uit. Integendeel, deze versterken elkaar juist. De tekst kan gelezen worden als een liturgische georiënteerde vertelling die tegelijkertijd een kosmische orde en tijdsstructuur vestigt. In die zin is Davidsons gecombineerde benadering overtuigend en goed voor een diepere exegese van Genesis 1.

Na de meeste scheppingsdaden wordt het oordeel ‘goed’ [טוֹב] uitgesproken. Dit oordeel ontbreekt echter na de schepping van het ‘uitspansel’ [רָקִיעַ] van de hemelen (vers 7) en de ‘mens’ [אָדָם] (vers 27). Toch valt de gehele schepping uiteindelijk onder het terugblikkende oordeel van vers 31: “En God zag alles wat Hij gemaakt had, en zie, het was heel goed” [וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה וְהָנָה טוֹב מְאֹד]. Genesis 1:1-2:4 maakt zo duidelijk dat de wereld en alles wat daarin is gelijkgesteld kan worden aan God, en het wijst ook de tegenovergestelde opvatting af dat de geschapen wereld op enige wijze kwaad is of een vijand van God. Hoewel Oudtestamentische schrijvers de harde realiteit van kwaad en tragedie in de wereld erkennen, vermijdt de scheppingsverhaal expliciet een dualistische verklaring voor het bestaan van kwaad.⁷⁰

Om terug te komen op de kernargumenten uit deze paragraaf over licht en duisternis: Genesis 1 presenteert licht als de eerste fundamentele daad van Gods scheppend handelen, waarmee de duisternis wordt doorbroken. Dit licht komt niet van natuurlijke lichtbronnen, maar direct van God, wat Zijn goddelijke oorsprong en centrale rol in de scheppingsorde benadrukt. Licht en duisternis worden niet als strijdige machten voorgesteld, maar als complementaire elementen binnen Gods geordende schepping. De voortdurende afwisseling van licht

⁶⁹ Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 17-18.

⁷⁰ Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 17.

en duisternis vormt bovendien de basis voor het tijdsverloop en weerspiegelt een diep theologisch en liturgisch ritme. Daarmee wijst het scheppingsverhaal elk kosmisch dualisme af en bevestigt het de goedheid van de gehele geschapen werkelijkheid, waarin licht en duisternis beide een plaats hebben binnen Gods bedoelingen. Na de bespreking van het thema licht en duisternis verschuift de aandacht nu op het meervoudige ‘Wij’-motief in het scheppingsverhaal. Deze opvallende meervoudsvorm roept vragen op over de aard van Gods spreken en heeft aanleiding gegeven tot uiteenlopende interpretaties, zoals het idee van de Drie-eenheid of de aanwezigheid van een hemelse raad die betrokken is bij het goddelijke handelen.

4.2. Laten ‘Wij’ mensen maken

Op de zesde dag van de schepping vinden twee belangrijke creatieve daden plaats (Gen. 1:24-31). Allereerst worden de ‘levende wezens’ [נֶפֶשׁ חַיָּה] geschapen die op het land leven (Gen. 1:24-25). Deze worden onderverdeeld in drie groepen: wilde dieren, vee en kruipende dieren – alle schepsels die zich over de aarde voortbrengen [בְּהֵמָה וְרֶמֶשׂ וְחַיְתוֹ-אֶרֶץ לְמִינָה]. Toch ligt de nadruk niet op deze dieren, maar op een bijzonder landwezen dat het hoogtepunt vormt van de schepping: de mens. In het Hebreeuws aangeduid met אָדָם, een term die niet alleen naar het individuele menselijke wezen verwijst, maar ook collectief naar de menselijke soort als geheel.⁷¹

Wat over de mens wordt gezegd in Genesis 1:26 is opvallend, vooral omdat de stijl van de scheppingsuitspraken ineens verandert. Waar eerder sprake was van een onpersoonlijke formulering als: “Laat er licht zijn!” [יְהִי אוֹר] (Gen. 1:3), klinkt bij de schepping van de mens ineens: “laten *Wij* mensen maken naar *Ons* beeld, naar *Onze* gelijkenis (...)” [נַעֲשֶׂה אָדָם]. Deze overgang naar de eerste persoon meervoud heeft veel vragen opgeroepen onder wetenschappers.⁷² Voor zover de Septuagint de Masoretische Tekst volgt, lijkt de vertaler geen theologisch bezwaar te hebben gehad tegen de meervoudige aansporing “laten *Wij* mensen maken” [Ποιήσωμεν ἄνθρωπον].⁷³ Vroege christelijke schrijvers zagen hierin

⁷¹ Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 23.

⁷² Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 24.

⁷³ Brayford, *Genesis*, 220.

een verwijzing naar de Drie-eenheid.⁷⁴ In dat geval wordt de uitdrukking רוּחַ אֱלֹהִים in Genesis 1:2, evenals de Griekse tegenhanger πνεῦμα θεοῦ, door christelijke apologeten doorgaans geïnterpreteerd als een verwijzing naar ‘Gods Geest’. Zowel πνεῦμα als רוּחַ zijn echter taalkundig veelzijdige begrippen, die afhankelijk van de context kunnen worden vertaald als ‘wind’, ‘adem’ of ‘geest’.⁷⁵ Volgens Davidson is het echter onwaarschijnlijk dat de tekst oorspronkelijk bedoeld was als een expliciete verwijzing naar de Heilige Geest. Een dergelijke uitleg projecteert een latere theologische ontwikkeling terug op een oudtestamentische tekst, terwijl deze manier van meervoudig spreken over God slechts zelden voorkomt in het Oude Testament.⁷⁶ In feite komt het gebruik van het meervoud in verband met God slechts op een paar andere plaatsen voor: Genesis 3:22, 11:7 en Jesaja 6:8. In al deze gevallen lijkt er een echo te klinken van het oude, mythologische beeld van het hemelse raad – een goddelijke hofhouding waarin de hoogste god overlegt bij belangrijke beslissingen. Vergelijk bijvoorbeeld Psalm 82:1, waar sprake is van God die rechtsprekt te midden van de goden. Deze setting verleent extra plechtigheid en gewicht aan de schepping van de mens. Toch laat het scheppingsverhaal zelf er geen twijfel over bestaan: het is de ene, unieke God van Israël die de mens schept. Dat blijkt duidelijk uit vers 27, waar de werkwoorden weer in het enkelvoud staan: “En God schiep (...) God schiep hen (...) Hij schiep hen.” Binnen het kader van zijn stevige monotheïstische overtuiging aarzelt de auteur van Genesis 1 niet om bestaande mythologische vormen en taal te gebruiken – maar wel op een manier die zijn geloof in de ene God volledig intact laat.⁷⁷

De termen beeld [צֶלֶם] en gelijkenis [דְּמוּת] in Genesis 1:26 moeten waarschijnlijk niet van elkaar worden onderscheiden. De combinatie van beide termen zouden eerder begrepen moeten worden als een stilistische verdubbeling om nadruk te geven. De tekst benadrukt daarmee dat de mens op een unieke wijze op God lijkt – een eigenschap die hem onderscheidt van de dieren (vgl. Gen. 1:28; Ps. 8:3-8). Wat die gelijkenis precies inhoudt, wordt in de tekst zelf niet uitgelegd. Daarom zijn er door de eeuwen heen verschillende interpretaties voorgesteld. Eén benadering stelt dat de gelijkenis betrekking zou hebben op Gods lichamelijke vorm. Deze hypothese vindt steun in bepaalde passages uit het Oude Testament waarin God wordt beschreven met menselijke kenmerken zoals handen, ogen en voeten. Toch is het waarschijnlijker dat

⁷⁴ Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 24.

⁷⁵ Brayford, *Genesis*, 208.

⁷⁶ Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 24.

⁷⁷ Davidson, *The Cambridge Bible Commentary*, 24.

de gelijkenis met God niet lichamelijk bedoeld is. Het is aannemelijker dat de gelijkenis betrekking heeft op eigenschappen die de mens onderscheiden van de dieren, zoals het vermogen tot rationele communicatie, moreel bewustzijn of spirituele relatie met God. In deze lijn wordt de mens niet slechts als een schepsel van God voorgesteld, maar als Zijn vertegenwoordiger op aarde. Deze bijzondere positie blijkt ook uit de opdracht die de mens krijgt: heerschappij voeren over dieren (Gen. 1:26, 28).⁷⁸ De Septuagint wijkt in deze verzen nauwelijks af van de Hebreeuwse tekst; de verschillen zijn minimaal en dragen niet bij aan een diepere interpretatie van de passage.⁷⁹ Deze tekstuele overeenkomst betekent echter niet noodzakelijk dat de vertaler de schepping van de mens op dezelfde wijze begreep als de auteur van de Hebreeuwse tekst. Werkzaam binnen een culturele en filosofische context die sterk werd beïnvloed door het platonische dualisme tussen materiële en spirituele werkelijkheden, was de vertaler zich waarschijnlijk bewust van de mogelijkheid dat het geschapen zijn naar Gods 'beeld' [εἰκὼν] en 'gelijkenis' [ὁμοίωσις,] kon worden opgevat als een verwijzing naar spirituele kwaliteiten, zoals heiligheid, rechtvaardigheid en wijsheid.⁸⁰

Er schuilt een bijzonderheid in de aanduiding van אֱלֹהִים, de benaming van de godheid in het scheppingsverhaal. Het betreft een mannelijk meervoudig zelfstandig naamwoord, waarvan het enkelvoud vermoedelijk אֱלֹה is – een vorm die frequent voorkomt in het boek Job – of, wellicht bekender, אֱל, dat elders in de Hebreeuwse Bijbel vaak wordt aangetroffen, evenals in verwante omringende culturen. Opmerkelijk is dat dit meervoudig zelfstandig naamwoord, zowel in het scheppingsverhaal als op andere plaatsen in de Hebreeuwse Bijbel, doorgaans een werkwoord in het enkelvoud krijgt. Dit wijkt af van de gebruikelijke Hebreeuwse grammatica, waarbij meervoudige zelfstandige naamwoorden meestal samengaan met werkwoorden in het meervoud. Verschillende bijbelwetenschappers suggereren dat deze meervoudsvorm een manier is om uitdrukking te geven aan het idee van God als volmaakte en ultieme godheid. Toch is er in het Hebreeuws geen andere overtuigende aanwijzing dat meervoudsvormen standaard worden gebruikt om perfectie aan te duiden. De precieze betekenis blijft onzeker, evenals de vraag of deze uitleg overeenkomt met de oorspronkelijke intentie van de tekst. Wat in

⁷⁸ Barton, *The Oxford Bible Commentary*, 43.

⁷⁹ Brayford, *Genesis*, 221.

⁸⁰ Brayford, *Genesis*, 221-222.

elk geval duidelijk is, is dat deze godheid als de enige erkend werd tot wie Israël zich in toewijding en trouw moest richten.⁸¹

Om terug te komen op de kernargumenten uit deze paragraaf over het meervoudige ‘Wij’-motief in het scheppingsverhaal: God spreekt in het meervoud “laten *Wij* mensen maken naar *Ons* beeld, naar *Onze* gelijkenis (...)” (Gen. 1:26), wat aanleiding geeft tot verschillende interpretaties. Vroege christenen zagen hierin een aanwijzing voor de Drie-eenheid, terwijl anderen denken aan een verwijzing naar een hemelse raad of goddelijke hofhouding waarmee God overleg pleegt. Ondanks deze meervoudige aanduiding blijft het scheppingsverhaal duidelijk monotheïstisch: er is één unieke God die de mens schept. De termen ‘beeld’ en ‘gelijkenis’ benadrukken de bijzondere aard van de mens als wezen dat op God lijkt, vooral in intellectuele, morele en spirituele eigenschappen. De meervoudsvorm van het woord voor God [אלהים] gecombineerd met enkelvoudige werkwoorden is grammaticaal opvallend en kan een uitdrukking zijn van Gods volmaaktheid, maar de precieze bedoeling blijft onduidelijk. Na een uitvoerige bespreking van de thema’s *Logos* en licht in de Proloog van het Johannesevangelie, het thema licht en duisternis, en het meervoudige ‘Wij’-motief in het scheppingsverhaal van Genesis 1-2, worden deze teksten met hun belangrijkste inzichten met elkaar vergeleken. Deze intertekstuele benadering maakt de onderlinge verbanden tussen beide teksten duidelijk, wat bijdraagt aan een dieper inzicht in de identiteit van Jezus als de *Logos*, de schepper en het licht dat leven geeft.

5. De Proloog van het Johannesevangelie in verhouding tot het scheppingsverhaal van Genesis 1-2

De Proloog van het Johannesevangelie vertoont thematische verwantschap met het scheppingsverhaal in Genesis. De openingszin “In het begin was het Woord” weerspiegelt direct de eerste zin van Genesis en roept daarmee het begin van de schepping in herinnering. Ook het motief van het licht dat in de duisternis schijnt, herinnert aan de scheiding van licht en duisternis in het scheppingsverhaal. Ondanks deze duidelijke verwijzingen blijft de manier waarop de Proloog zich verhoudt tot de tekst van Genesis niet bijzonder transparant. Volgens Calum Carmichael heeft deze ondoorzichtigheid voor een belangrijk deel te maken met de complexe wijze waarop Johannes zijn theologische materiaal vormgeeft. Zijn denken kenmerkt zich door

⁸¹ Good, *Genesis 1-11*, 10.

een hecht verweven netwerk van beelden, thema's en ideeën, wat de interpretatie van de tekst moeilijk maakt. Dat deze gelaagdheid een uitdaging vormt voor de exegese, is binnen de Bijbelwetenschap dan ook een bekend gegeven.⁸² Hoewel de interpretatie van het Johannes' Proloog uitdagingen met zich meebrengt, blijft het essentieel om de relatie met het scheppingsverhaal in Genesis kritisch te blijven onderzoeken.

De Proloog van het Johannesevangelie bevat talrijke verwijzingen naar het scheppingsverhaal in Genesis 1-2. Deze parallellen zijn geen toeval, maar een bewuste theologische keuze waarmee Johannes de identiteit van Jezus binnen het kosmische kader van de schepping positioneert. In het Johannesevangelie wordt Jezus voorgesteld als het eeuwig bestaande Woord, dat vanaf het begin bij God was en zelf God is (Joh. 1:1). Deze pre-existentie wordt direct verbonden aan het scheppingsmoment door de herneming van de opening uit Genesis: "In het begin." Hiermee plaatst Johannes de *Logos* niet alleen naast God als een kracht of instrument, maar in God zelf – als wezenlijk deel van het goddelijk wezen. Waar Genesis de schepping toeschrijft aan Gods sprekende woord ("Laat er licht zijn"), vult Johannes deze dynamiek aan door te stellen dat dit Woord uiteindelijk vlees is geworden in Jezus Christus. Zo krijgt het Woord in Johannes een persoonlijke gestalte die in Genesis nog onbenoemd blijft. Beide teksten erkennen het spreken van God als scheppende daad. In Genesis roept God door Zijn woord de werkelijkheid tot leven – een daad die ordent, scheidt en benoemt. Johannes lijkt deze scheppende kracht niet los te zien van openbaring: de schepping is niet slechts het beginpunt van de wereld, maar ook van een goddelijk plan dat zich gaandeweg ontvouwt en uiteindelijk zichtbaar wordt in de incarnatie van het Woord.

Een belangrijke thematische overeenkomst tussen het Johannesevangelie en het scheppingsverhaal is de rol van het licht. In Genesis verschijnt het licht vóór de hemellichamen, als eerste daad van orde en tegenkracht van de duisternis. Het is een licht dat rechtstreeks van God komt. Ook bij Johannes is licht het eerste kenmerk van het goddelijke Woord: "het licht schijnt in de duisternis, (...)" (Joh. 1:5). Johannes ziet in Jezus – de geïncarneerde *Logos* – dit ware licht dat de wereld verlicht. Hiermee treedt Jezus niet alleen op als lichtdrager, maar als het licht zelf, dat sinds de schepping al aanwezig is en nu tot volle zichtbaarheid is gekomen. Zo biedt Johannes een theologische verdieping van het scheppingslicht: wat in Genesis

⁸² Carmichael, *The Story of Creation*, 32-33.

functioneel en kosmisch begint, wordt bij Johannes existentieel en relationeel. Het licht is niet slecht een scheppingsprincipe, maar een persoon.

Verder zijn er opmerkelijke parallellen rond de identiteit van God en de mens. In Genesis 1:26 staat: “laten *Wij* mensen maken naar *Ons* beeld, naar *Onze* gelijkenis (...)” Binnen de christelijke traditie is deze meervoudsvorm herhaaldelijk geïnterpreteerd als een mogelijke verwijzing naar de Triniteit. Hoewel het historisch gezien onwaarschijnlijk is dat de auteur van Genesis met deze meervoudsvorm een Triniteitsconcept voor ogen had, wordt deze binnen de christelijke traditie vaak gelezen als in overeenstemming met het Johannesevangelie, waarin Jezus als het Woord vanaf het begin met God verbonden is. De schepping van de mens naar Gods beeld kan in deze visie gelezen worden als een theologische voorbereiding op, en typologische voorafschaduw van, de komst van Christus in menselijke vorm. In dat geval kan de gelijkvormigheid van de mens aan God op twee manieren begrepen worden: enerzijds als een vroege verwijzing naar Gods toekomstige lichamelijke verschijning in Christus, en anderzijds als aanduiding van eigenschappen die de mens onderscheiden van de rest van de schepping – zoals het vermogen tot rationeel denken, moreel besef en een spirituele relatie met God.

Een andere opvallende verband betreft de manier waarop beide teksten het Woord koppelen aan de structurele kracht in de wereld. Genesis benadrukt dat God via Zijn woord scheidt en ordent – licht van duisternis, water van land, dag van nacht. Johannes laat zien hoe het Woord opnieuw scheidt, maar nu op een spirituele wijze: licht van duisternis (respectievelijk verwijzend naar goed en kwaad), waarheid van leugen, geloof van ongeloof. Het scheppende handelen is dus niet alleen beperkt tot het scheppen van de materiële werkelijkheid – zoals aarde, hemel, dieren en mensen – maar strekt zich uit tot het morele bewustzijn van de mens (goed en kwaad kunnen onderscheiden) en het existentiële domein (vragen over zin, bestemming, identiteit en relatie tot God). Dit suggereert een continuïteit tussen de scheppingsorde en de verlossingsorde: beide zijn het werk van hetzelfde Woord, namelijk Jezus Christus.

6. Conclusie

In deze scriptie is vastgelegd *hoe de identiteit van Jezus Christus wordt gepresenteerd in de Proloog van het Johannesevangelie en hoe deze presentatie zich verhoudt tot het scheppingsverhaal van Genesis 1-2.*

De Proloog van het Johannesevangelie presenteert Jezus Christus als het eeuwige Woord (*Logos*), dat vanaf het begin bij God was, zelf God is, en als fundament dient voor zowel de

schepping als de verlossing. Door de keuze voor de openingswoorden “In het begin” (Joh. 1:1), grijpt Johannes bewust terug op Genesis 1:1, en plaatst hij Jezus als de geïncarneerde *Logos* binnen het kader van de oorspronkelijke schepping. Deze intertekstuele verbinding is niet slechts stilistisch, maar theologisch geladen: het Woord dat bij de schepping spreekt en scheidt, wordt bij Johannes vlees in de persoon van Jezus Christus. Daarmee wordt Jezus gepresenteerd als de persoonlijke manifestatie van Gods scheppende kracht.

Een belangrijk inhoudelijk aanknopingspunt tussen Genesis en Johannes is het thema van licht en duisternis. In Genesis is het licht de eerste scheppingsdaad van God, waarmee de chaotische duisternis wordt doorbroken en orde wordt gevestigd. Dit licht komt niet van de zon of andere hemellichamen, maar direct van God zelf. Johannes herneemt dit motief en identificeert Jezus als “het ware licht” dat in de duisternis schijnt. Waar het licht in Genesis vooral kosmisch en functioneel is, krijgt het bij Johannes een existentiële en spirituele dimensie. Het licht staat nu voor het leven dat Jezus brengt, en de strijd tussen geloof en ongeloof, waarheid en leugen.

Ook het opvallende gebruik van het meervoud “laten *Wij* mensen maken” (Gen. 1:26), speelt een rol in deze vergelijking. Hoewel dit meervoud in de context van Genesis mogelijk verwijst naar een hemelse raad, heeft de christelijke traditie het gelezen als een vroege verwijzing naar de Drie-eenheid. Binnen de theologie van Johannes, waarin het Woord zowel bij God is als God zelf is, past deze interpretatie. De meervoudsvorm uit Genesis wordt zo typologisch verbonden aan de *Logos* als tweede Persoon binnen de goddelijke eenheid. Jezus Christus wordt dus niet alleen voorgesteld als degene door wie de schepping tot stand kwam, maar ook als degene voor wie alles uiteindelijk bedoeld is en in wie alles zijn vervulling vindt.

Ten slotte toont de analyse aan dat zowel Genesis als Johannes het Woord verbinden aan het scheppende onderscheid: scheiding tussen licht en duisternis, tussen chaos en orde, tussen goed en kwaad. In Genesis ligt de nadruk op de materiële en kosmische schepping, terwijl Johannes deze beweging doortrekt naar het morele en geestelijke domein. Het Woord schept dus niet alleen, maar openbaart ook, en brengt verlossing door opnieuw orde te scheppen – ditmaal in het hart van de mens.

Bibliografie

Aland, Barbara and Kurt Aland, eds. *Novum Testamentum Graece (Nestle-Aland)*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft/German Bible Society, 2017.

Ashton, John. *Understanding the Fourth Gospel*. Oxford; New York: Oxford University Press, 2007. Smartcat.

Bartlett, L. David. *Christology in the New Testament*. United Methodist Publishing House: Abingdon Press, 2017. Smartcat.

Barton, John and John Muddiman. *The Oxford Bible Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 2007. Smartcat.

Behr, John. *John the theologian and his Paschal Gospel: a prologue to theology*. Oxford: Oxford University Press, 2019. Smartcat.

Brayford, Susan Ann. *Genesis*. Leiden; Boston: Brill, 2007. Smartcat.

Carmichael, M. Calum. *The Story of Creation: Its Origin and Its Interpretation in Philo and the Fourth Gospel*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2019. Smartcat.

Davidson, Robert. *The Cambridge Bible Commentary: On the New English Bible*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

Elliger, Karl and Wilhelm Rudolph. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Editio quinta emendata. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.

Good, M. Edwin. *Genesis 1-11: Tales of the Earliest World*. Palo Alto: Stanford University Press, 2011. Smartcat.

Heil, John Paul. *The Gospel of John: Worship for Divine Life Eternal*. Eugene: Wipf and Stock, 2015. Smartcat.

Hendel, S. Ronald. *Genesis 1-11: A New Translation with Introduction and Commentary*. New Haven; London: Yale University Press, 2024. Smartcat.

Roukema, Riemer. *Jesus, Gnosis and Dogma*. London; New York: T & T Clark, 2010. Smartcat.

Schipper, U. Bernd. *Proverbs 1-15, Hermeneia*. Minneapolis: Fortress, 2019.

Sturdevant, S. Jason. *The Adaptable Jesus of the Fourth Gospel: The Pedagogy of the Logos*. Boston: Brill, 2015. Smartcat.

Van Kooten, H. George. *The Creation of Heaven and Earth: Re-interpretations of Genesis 1 in the Context of Judaism, Ancient Philosophy, Christianity, and Modern Physics*. Leiden: Boston: Brill, 2005.